ռևտուրը բոլորովին ընկած չէ, ինչպէս մի քանիսը կարծում էին։ Լօրդ Դերբի հանդիսի ժամանակ նկատեց, որ երկրագործութիւնը շուտով աւելի ընդարձակ չափեր կը ստանայ և աւելացրեց, թէ շաքարի և թէյի գործածութեան ընդարձակվիլը ապացուցանում է ամբոխի բարօրութիւնը և աղքատութեան սահմանափակվիլը։

Ռուսաց և գերմանական կայսրների տեսակցութեան մասին Դանցիգի մէջ անգլիական „Times" լրագիրը նկատում է. „Զինուորական մեծ պետութիւնները չեն հարցնում Անգլիայի կարծիքը բարեկամութեան այն աստիճանի մասին, որ նրանք կամենում են ունենալ միմեանց հետ։ Անգլիան չէ էլ ցանկանում, որ նրանից այդ հարցնեն և ուռնութեամբ նայում է պետութիւնների մէջ կայացած բոլոր համաձայնութիւնների վրա, եթէ նրանք չեն վնասում Անգլիայի շահերին։ Կայսրների տեսակցութեան մէջ Անգլիան իր համար թշնամական ոչինչ չէ նկատում։"

Իռլանդիայի մէջ օրվայ նշանաւոր խնդիրը Դիլլօնի ճառն է համարվում։ Նա սկզբից բողոքում էր իռլանդական պատգամաւորների գործունէութեան դէմ, երբ նրանք փորձում էին փոփոխութիւններ մտցնել կալուածական նոր օրինագծի մէջ։ Նրա կարծիքով, պատգամաւորները այդ օրինագիծը ամբողջապէս պէտք է մերժէին։ Վերջին ճառը արտասանելու ժամանակ Դիլլօն նկատեց, որ նա երբէք չէ ուրացել այն մեծ օգուտները, որ կունենայ Իռլանդիայի գիւղական ազգաբնակութիւնը կալուածական նոր օրէնքի շնորհիւ։ Հէնց այդ պատճառով նա թշնամաբար էր վերաբերվում այդ օրէնքին, որ չափազանց կը վնասէ իռլանդական միութեանը։ Դիլլօն վախենում է, որ գիւղական ազգաբնակութիւնը, հաշտվելով իր դրութեան հետ, առաջվայ պէս եռանդով չի մաքառի իռլանդական կալուածատէրերի դէմ։

Անգլիական կառավարութիւնը մեծ սխալ գործեց, որ օգուտ չը քաղեց կալուածական օրէնքի հաստատելուց և չարձակեց բանտերից այն բոլոր իռլանդացիներին, որոնք վարչական ճանապարհով կալանաւորված են։ Կալուածական օրէնքի հաստատվելուց յետոյ կալուածական միութեան ժողովները առաջվայ չափ բազմամարդ չեն լինում։ Եթէ ներկայումս վարչական խռովութիւնները վերջանային, երկրի մէջ կատարեալ հանգստութիւն կը տիրէր։

ՆԱՄԱԿ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. Պօլիս, 31 սեպտեմբերի

Մի ողբերգական անցք այս օրերս Կ. Պօլսի օտար մամուլի խօսակցութեան գլխաւոր նիւթը եղաւ. որչափ էլ այդ անցքը աւելի հետաքրքիր լինէր և աւելի կարեւոր հայ մամուլի համար, ինչպէս մի տխրալի եղելութիւն, որը անցել է ունեցել հայկական կեանքի մէջ, սակայն ոչ մինը եօթը հայ թերթերից, ոչինչ չասեց նորա մասին.

Անցքը կայանում է հետեւեալում. տեղիս բժշկական լիցէյի բարձրագոյն դասատների ուսանող մի հայ երիտասարդ, որի միայն անունը կարողացայ իմանալ, որ Գէորգ է, ունենում է մի խիստ անբարոյական հայր, որը չը նայելով իր անցած տարիներին միշտ չարաչար տանջանքներին է ենթարկում իր խեղճ համեստ կնոջ, որը արդէն վեց որդու մայր է լինում։ Մեծ որդին լինելով Գէորգը, միշտ կարողացածին չափ պաշտպանում է իր թշուառ մօրը, շատ անգամ մօր վրա ուղղած փայտեայ հարուածներին իր սեփական գլուխը թեքելով։ Տարին անցնում է տարուայ հետ, բայց անբարոյական և անխրատ հայրը հանգստութիւն չէ գտնում, այլ վերջացնում է բանը նորանով, որ հետզհետէ գանակոծ անելով, փոքր առ փոքր մահվան է հասցնում խեղճ կնկան, իր հինգ հատ խեղճ փոքրիկ զաւակներին անտէր թողնելով։ Տեսնելով որ էլ եղածը եղել է, Գէորգը չէ ուզում իր սեփական ձեռքով մի նոր դաժ էլ իր եղբայրների առաջ իր անօրէն հօրը չինել, տալով նորան արդարութեան ատեանին, մանաւանդ որ կարծում է թէ իր հօր արած դժոխային վարմունքը կազդէ վերջապէս նորա խղճի վրա և դարձեալ կը տայ նրա ուշադրութիւնը իր փոքրիկ որբերի հոգացողութեան վրա։ Բայց զուր յոյս. մի ամիս չանցած հրէշատիպ հայրը անամօթալ կերպով պսակվում է եկեղեցում մի այլ կնոջ հետ և բերում նստեցնում նորա խեղճ յուսահատ որբերի գլխին։

Գէորգը դեռ էլի յոյս չէ կորցնում, այլ կարծում է, որ գուցէ սորանից յետ խելքի կը գայ ու կարթնանայ իր ամեհի հայրը հանգստացնելով իր գազանային կրքերը և կատաղութիւնը։ Բայց դարձեալ զուր յոյս է յայտնվում. փոխանակ մեղմանալու և ուշքի գալու, հայրը սկսում է այս անգամ իր փոքրիկ զաւակներին հալածել գրեթէ ամեն օր նոցանից մէկին ուշաթափ անելով ապտակի և փայտի հարուածներով։ Խեղճ Գէորգը էլ բոլորովին խելքը կորցնում է. մի կողմից հարկաւոր է իր գլխին հոգը տեսնել և դասերից յետ չը մնալ, միւս կողմից հարկաւոր է իր խեղճ անտէր եղբայրներին պաշտպանել. ինչ անէ. ամեն օր սկսում է ընկնել իր հօր ոտքերը աղաչելով նորան խնայել իր սեփական զաւակներին, բայց ոչինչ աղաչանք, ոչինչ արտասուք չեն կարողանում ազդել հօր վրա, որը վերջացնում է նորանով, որ գնում է տեղիս դատարան իր բոլոր կայքը, որը ասում են բաղկացած է երեք—չորս տներից և խանութներից, իր նոր կնկայ վրա դարձնելու դիտաւորութեամբ։ Բացի դորանից դեռ մի քանի օր առաջ դուրս է անում դռնից իր բոլոր վեց զաւակներին էլ, որոնց վեր առած խեղճ Գէորգը տանում է պատսպարում ծովի ափում մի բարեսէր ծեր ձկնորսի բիվուակի տակ, ամեն օր ինքն էլ գիշերները իր չորաթաղ եղբարց վիճակակից լինելով։

Ասում են թէ պրօֆէսօրները վաղուց հետէ նկատում էին Գէորգին չափից դուրս այլայլած գրեթէ հոգէպէս հիւանդ և իր տաճիկ և յոյն դասընկերների կողմից մի առանձին գորով և համակրութիւն վայելելիս։ Յայտնվում է վերջը, որ Գէորգի ընկերները լիցէի մէջ հետամուտ լինելով Գէորգի բարոյական տանջանքներին, որը խեղճ պատանին չէ կարողանում ծածկել իր երեսի վրա, իմանում են վերջապէս նրա վիշտը և երբ հայրը տանից դուրս է անում, այդ օրից Գէորգի եղբայրների համար տաճիկ և յոյն ուսանողները հանգանակութիւն են բաց անում միմեանց մէջ և քաջալերում են Գէորգին, որ թող նա իր դասերից յետ չընկնէ, միամիտ մնալով որ իր եղբարց ամբողջ ձմեռվայ հոգսը իրանք կը քաշեն։

Այս գիտուք թէ շատ մխիթարական լինում. բայց ինչ արած, երբ Գէորգը տեսնում է որ իր եղբարց բոլոր ապագայ ապահովութիւնը, անշարժ կայքերը, շուտով ձեռքից պիտի դուրս գան, ընկնելով մի լիրբ կնկայ ձեռքը։ Ամեն կողմից հարցը քննելով Գէորգը որոշում է զոհել իրան իր եղբարց ապագայի համար, վտանգով սպասելով մինչև վերջի րոպէն, Գէորգը իմանում է, որ ահա արդէն հայրը գնում է դատարան իր բոլոր ունեցածը կնկայ վրա դարձնելու համար. այս լինում է կէսօրին։ Գէորգը կանգնում է իր հօրը անցնելի ճանապարհի վրա. ճիշդ կէսօրին, ինչպէս ասեցի, դուրս է գալիս հայրը։ Գէորգը մեծ բարոյական մաքառման մէջ իսկոյն ընկնում է հօրը ոտքը և աղխարշ արտասուքով պաղատում է խղճալ իր եղբարց վրա։ Հայրը բոլորովին գտնվում է անտարբեր, այլ սկսում է ապտակներ տալ Գէորգին։ Յետոյ դարձնում է երեսը, դատարան գնալու համար։ Այս վայրկենին Գէորգը առիւծի պէս թռչելով տեղից, արձակում է ատրճանակը և հայրը գետին է ընկնում անշընչացած։ Երիտասարդը գցում է ատրճանակը ծովը և տալիս է իրան զապտիաների ձեռքը։

Ահա ձեզ մի տխրալի անցք, որ պատահում է հայկական ընտանիքի մէջ և որը որչափ էլ պարունակէ իր մէջ հին սերունդի վատագոյն աբարքները, այնչափ էլ ցոյց է տալիս այժմեան երիտասարդ սերունդի մոլորված տրամադրութիւնը և Կ. Պօլսի հայկական կեանքի մէջ մի հազուագիւտ և վերին աստիճանի տխուր և անմխիթար երևոյթ է ներկայացնում, որ կարող է համարվել այժմեան ընդհանուր մարդկային բարոյական ոտքահարելի ախտ. կամ սպանութիւն կամ անձնասպանութիւն։ Վասն որոյ եթէ կայ նրա մէջ մի հետաքրքիր և խրատիչ տարր, այդ պիտի լինի անշուշտ տեղիս հայ մամուլի համար, այլ ոչ օտարի։ Մինչդեռ մենք տեսնում ենք բոլորովին հակառակը. «Stamboul» ամբողջ սիւնակներ է նուիրում այս դէպքին, որի մէջ յանցաւոր է և հին սերունդը և նորը, և հայրը և որդին, հրաւէր կարդալով բոլոր ծնողներին ուշադրութեան առնել այդ խրատիչ օրինակը և բարոյական կերպով վարվել զաւակների հետ, մինչդեռ «Մասիսը» նոյն օրը ոչ մի բառով անգամ չէ խօսում այս մասին, լցնելով իր ամբողջ թերթը ուրիշ յօդուածներով։ Արժանի են արդեօք այսպիսի թերթեր մամուլ կոչվելու. ինչ ազդեցութիւն, ինչ կրթիչ նշանակութիւն կարող են ունենալ այսպիսի թերթեր տեղիս հասարակութեան վրա թէկուզ այդ թերթերի թիւը լինի ոչ վեց— եօթը, այլ նաև տասնուեօթը։

Գրիգոր Նիկողոսեան

„ՄՇԱԿԻ" ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ

—ԹԻՖԼԻՍ. Շամշադրամ։ Անկարող ենք պարզել։ Բացի սորանից ձեր նամակը չենք տպի, քանի որ ձեր իսկական ազգանունը մեզ յայտնի չէ։

—ԿԻԵՎ. Պ. Բրօշիւրը կուղարկենք ձեզ, իսկ միացած 75 կոպէկ կը հասցնենք մի գրավաճառի, որովհետև մենք, ինչպէս հազար անգամ ասել ենք, չենք յանձն առնում ուղարկել ոչ ոքին գրքեր, որոնք չեն ծախվում մեր խմբագրութեան մէջ։ Ճշմարիտ զարմանալի մարդիկ են հայերը. ինչքան կրկնես,— չէ օգնում։

ԻԳԴԻՐ. Շ. Շնորհակալ ենք ձեր ուղարկված հեռագրի համար։ Կաշխատենք ծանօթանալ պարոնի հետ Թիֆլիսում։

—ՊՕԼՏԱՎԱ. Թ. Դուք որտեղից էք հնարել թէ իբր թէ մենք յայտարարութիւն ենք տպել մեր լրագրում թէ ընդունում ենք զանազան պատուէրներ այլ և այլ լրագիրներ և գրքեր ցանկացողներին ուղարկելու։ Երբէք այդ տեսակ յայտարարութիւն տպած չենք և այդ տեսակ յանձնարարութիւններ չենք ընդունում։ Վերջապէս ձեր ականջներից բամբակը հանեցէք։

—ԴԱՄԱՐԼՈՒ. Յ. Բ. Եթէ գիտենայիք թէ ինչքան նիւթ ենք ստանում, եթէ տեսնէիք թէ ինչքան նիւթեր դարսած են մեր գրասեղանների վրա, որքան ածված են նամակներ արկղներում, զամբիւղում, եթէ գիտենայիք որ օրվայ մէջ աւելի նամակներ ենք ստանում, քան թէ կարողանում ենք կարդալ,—չէիք զարմանայ որ բոլոր ստացածը չենք տպում։ Այն նիւթով որ մենք ստանում ենք, կարող ենք հրատարակել «Մշակը» օրը երկու անգամ. պարզ է որ ամբողջ նիւթը չենք կարող տպագրել։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ներին՝ հայերի մարմնաւոր ոյժին, քաջասրտութեան և միութեան։ Ամենքին յայտնի է թէ, բոլոր լուսաւորեալ երկիրներում մարմնամարզ վարժողութիւնները ազգային կրթութեան մէջ ինչ ահագին տեղ են բռնում։ Հայի համար այդ կրթութիւնը ոչ թէ միայն հարկաւոր է, այլ եռապատիկ անհրաժեշտութիւն է և ահա ինչու։ Եւրոպացին կրթվում է մարմնապէս նախ ուսումնարանում, իսկ երկրորդ՝ իր զինուորական ծառայութեան մէջ, որը պարտաւորեցուցիչ է ամենքի համար և որը տեւում է ամբողջ երեք-չորս տարի։ Իսկ մեզանում երկրորդը ամենևին չը կայ, իսկ առաջինը այնպէս մի թոյլ տեղ է բռնում մեր պրօգրամների մէջ, որ հազիւ թէ նրան կրթութիւն անուանել կարելի է։ Դեռ այդ բաւական չէ. մեր հայերի տնային, գործնական և հասարակաց կեանքում այն աստիճանի վատ, հակառողջական սովորութիւններ կան, որ կարելի էր կարծել, թէ այդ սովորութիւնները ստեղծված լինէին իսկապէս ազգի առողջութիւնը քայքայելու համար, իսկ մեր հինգ հարիւր տարուայ պատմական ճակատագիրը խոմ հայի մօտ ոյժի հետ նորա սիրտն էլ կոտրեց, քաջութիւնն էլ խլեց։ Ես զարմանում եմ, կարող եմ ասել թէ խղճում եմ միանգամայն այն մարդկանց, որոնք, հայերի քաջութեան վրա խօսք եղաւ թէ չէ՝ իսկոյն Լազարեւներ, Լօրիս-Մելիքօվներ և Տէր-Ղուկասօվներ ասպարէզ կը բերեն։ Դէ հերիք է, Աստուած կը սիրէք, լոյս ցերեկով ձեզ կոյր ձևացնել, որովհետև վախենալու տեղիք կայ, որ այդպիսի երեխայական զրոյցներ կրկնվելով աւանդութեան մէջ այնպէս տրամատնան, որ խեղճ ազգը գործը նորանով կը վերջացնէ, որ ինքը կը սկսէ իր մեծ քաջութեան վրա հաւատալ, բոլորովին այն հիման վրա, որով պարծենում էին այն յայտնի բաղերը, որոնց նախնիքը Հռոմն էին ազատել։ Քաջասրտութիւնը պիտի ազգային առաքինութիւն լինել, ահա ինչ է պահանջվում և ոչ թէ Ռուսաստանի նման մի մեծ պետութեան զինուորականութեան հոգեծնունդ ազնիւ և անձնուէր զինւորների առաքինութիւնները մեր ազգային բնաւորութեան, ազգային կրթութեան արդիւնքներ համարել....

Բայց և անհատական քաջասրտութիւնը ազգային մի ոյժ չէ կարող համարվել, եթէ նա փոխանակ ազգութեան խոնարհ ծառան լինելու, ինքը իր համար մի նպատակ համարվէր. այլ խօսքերով՝ եթէ նա ընդհանրութեան շահերին ենթարկվել չը կարողանայ, եթէ նա դիսցիպլինած չը լինի։ Այդքան կրկնված հայկական անմիութիւնը ինչ բան է, եթէ ոչ կորպորատիւ հոգու կատարեալ բացակայութիւնը, կատարեալ անընդունակութիւնը անհատական ձգտումները ընդհանրութեան օգտին ենթարկել, մի խօսքով կատարեալ անազգասիրութիւն։ Դիսցիպլին ասած բանը այն աստիճանի մեր հայ մարդուն դեռ օտար է, որ ինչ կը կարծէք, միանուագ մի երգեցողութիւն անգամ մի հինգ հայի մէջ անկարելի բան պիտի համարել այն աստիճանի եղանակի խեղաթիւրութիւնից, մէկը միւսից արագ և բարձր վաղելու ցանկութիւնից երգի ներդաշնակութիւնը կորչում է։ Բայց լսեցէք մի զամ հայկական ժամերգութիւնը, որ համոզվէք, թէ դա որ աստիճանի ազգային յատկութիւն է դարձած։ Բայց թէ որքան հարկաւոր է ընկերական, կորպորատիւ հոգին մեծ գործեր առաջացնելու համար—այդ թողնում ենք մեր ազգային գործիչների դատողութեանը, որոնցից իւրաքանչիւրը այդ կէտի մէջ իր անձնական փորձից աւելի համոզված պիտի լինի, քան թէ նոյնը կարող էին համոզեցնել հազար օրինակներ օտար ազգերի կեանքից։

Եւ այս բոլորը մեր ուսումնարանական սիստեմի մէջ տեղ չը պիտի բռնեն։ Եւ մեր յարգելի տաճկահայերը ուզում են լոյս աղաղակելով Հայաստանը փրկել!.... Խելքը կրթելով կրթէք նաև ազգի ձեռքերը—նրա աշխատանքի ուրագը, հոգին կրթելով՝ կրթէք նաև ազգի սիրտը, ոյժը, բնաւորութիւնը և համոզված եղէք, որ ապագան մերն է։

Եթէ այս բոլորի վրա մի խօսք ևս աւելացնելու ունենք, այդ այն է, որ Տաճկա-Հայաստանի վերածննդեան արդէն վերևը յիշած պայմանների իրականացնելու համար, բացի հոգեկիրթ, մարմնակիրթ և արուեստակիրթ ուսումնարաններից հարկաւոր է մեծ օգնութիւն նաև մի տնտեսական մարմնոյ, որի դերը, Կ. Պօլսի ազգային ժողովի ոչնչութեան պատճառով, ակնյայտնի է, որ միայն ազգային մեծ ընկերութիւններ կարող են և պիտի զոնէ ժամանակաւորապէս կատարեն ուսման ծաւալումը Միացեալ ընկերութեան ջանքերին թողնելով, որպէս նաև արուեստների ուսումը, անշուշտ հարկաւոր է հայկական տնտեսութեան այլ ծանրակշիռ հարցերի համար մի մեծ տնտեսական ընկերութիւն կազմել, ըստ առաջինի օրինակին, որը իր ձեռքը վերցնէր կալուածական բանկերի հիմնարկութիւնը, հարկաւոր եղած ժամանակ՝ վարուցանքի համար սերմեր բաժանելու հոգսը և այլն, և վերջապէս տնտեսական մի ընդարձակ հետազօտութեան գործը, որի կարեւորութիւնը մեր անցեալ յօդուածով արդէն բաւական պարզ կերպով հաստատելու աշխատեցինք։

Մեր ազգային հիմնարկութիւնների համար լրագրական միջոցով նիւթական հասոյթներ ժողովելը քանի գնայ՝ այնքան պիտի դժուարանայ, նոյն իսկ այս րոպէիս այդ դժուարութիւնը զգացվում է։ Բայց ազգը փողի կարօտ է։ Արդ, ձեզ քաջ յայտնի է, որ այդ կարօտութիւնը բիւր անգամ մինչև անգամ ամենահարուստ տէրութիւնները զգացած են միշտ և զգում են այժմ, որպէս նաև քաղաքային հիմնարկութիւնները և այլն։ Այդ նպատակաւ Եւրոպայում դիմում են՝ կամ փոխառութեան և կամ վիճակախաղի։ Մեր հայկական ընկերութիւնները այնքան ապահովութիւն չունեն, որ փոխառութիւնը նրանց աջողվի։ Բայց վիճակախաղը կարող է ամենաարդիւնաւէտ հետեւանքներ ունենալ, մանաւանդ որ, որքան ինձ յայտնի է, օրինական արգելք չը կայ դրա դէմ։ Ուստի առաջարկութիւն. կազմել մի մասնաժողով յարգելի պարոններից, որը մի վիճակախաղ սարքէր յօգուտ Միացեալ ընկերութեան կամ Տնտեսական ընկերութեան, որի մասին մեր յօդուածի վերջում խօսք կայ։ Տոմսակը կարելի է նշանակել 50 կոպէկի, որպէս զի մեր համայն ազգայինք, թէ Ռուսաստանում և թէ Տաճկաստանում, մասնակցել կարողանան։ Դրան կարող են մասնակցել նաև օտարականները։ 200,000 տոմսակ դուրս բերելով ահա ձեզ 100,000 րուբլի, որից դիցուք 20,000 րուբլին խաղացվի՝ 3,000, 2,500, 2,000 և այլն րուբլի տանելիքներով։

Ստրասբուրգ. Ա. Արասխանեանց